

Poznámky k aktuálnosti vydané korespondence Václava Machka

VÍT BOČEK

V loňském roce byla péčí etymologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR vydána ve dvou svazcích obsáhlá korespondence etymologa, indoeuropeisty a slavisty Václava Machka (1894–1965)¹. Zahnuje v podstatě celou Machkovu profesní dráhu, pochází z období mezi lety 1929 a 1965. Většina této doby je v Machkově životě nerozlučně spjata s Filozofickou fakultou Masarykovy univerzity. Machek se zde roku 1931 habilitoval, působil tu pak nejprve jako soukromý docent, od roku 1936 jako mimořádný profesor a od roku 1945 až do své smrti jako profesor řádný, a to v oboru indoevropský srovnávací jazykozpyt. V letech 1952–1954 na fakultě zastával také funkci proděkana pro vědecký výzkum.

Mezi více než čtyřmi sty korespondenty, se kterými byl Machek v písemném styku, najdeme ponejvíce kolegy jazykovědce z nejrůznějších pracovišť domácích i zahraničních, ale také množství institucí. Specifickou skupinu tvoří právě řada osobností z brněnské filozofické fakulty. Zachovaly se drobnější dopisy od kolegů z různých ústavů a kateder; tato korespondence tak může sloužit i jako zajímavý materiál k dokreslení historie fakulty v dané době. Mezi korespondenty nechybí bohemisté (Adolf Kellner), anglisté (Josef Vachek), germanisté (Leopold Zatočil) ani klasičtí filologové (Ferdinand Stiebitz, František Novotný). Podskupinu kores-

pondentů spjatých s filozofickou fakultou v Brně pak tvoří přímí Machkovi žáci. Někdy jde o budoucí výrazné osobnosti oboru (Adolf Erhart), jindy naopak o absolventy, kteří se nevydali po vědecké dráze a jejichž jména téměř nebo docela zapadla.

Kromě přínosu k dějinám brněnské filozofické fakulty je Machkova korespondence důležitá také jako zdroj pro poznání dějin naší jazykovědy vůbec. Zejména období po únoru 1948 přímo volá po podrobnějším a adekvátním zpracování. Jazykovědci se zatím tomuto tématu až na výjimky bohužel spíše vyhýbají. A tak zatímco v jiných oborech, například historiografii, se v posledních letech přece jen objevují příspěvky zabývající se stavem a vývojem oboru ve zmíněné době, v české jazykovědné obci ochota k reflexi či sebereflexi chronicky chybí, a tomu odpovídá i malé množství textů na toto téma. Machkova korespondence samozřejmě vývoj jazykovědy ve vymezené době specifickým způsobem odráží a obsahuje řadu důležitých informací; lze proto doufat, že její zveřejnění bude impulzem k většímu zájmu o toto období.

V našem textu se však chceme zabývat jinou skutečností, totiž tím, že mnoho pasáže z Machkovy korespondence, ať už přijaté či odeslané, není jen svědectvím o době minulé, ale platí – někdy až překvapivě – velmi aktuálně i pro dnešní dobu. Jsou to mnohdy jen nenápadně zmíněné

¹ Václav Machek: *Korespondence*. I–II. Eds. Vít Boček, Petr Malčík. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2011 (Studia etymologica Brunensia 12)

myšlenky a názory jednotlivých jazykovědců týkající se například způsobu jazykovědné práce, vnějšího vědeckého provozu či atmosféry ve vysokém školství. Zde uvedeme na ukázkou jen několik z nich. Tak například s povzdechem napsaná slova Alfreda Senna „Als Nebenprodukt des Krieges haben wir hier jetzt ein starkes Interesse für deskriptive Behandlung aller möglichen Fremdsprachen, und je weniger der Bearbeiter von seinem Forschungsobjekt weiss, umso grösseren Anspruch erhebt er auf Ansehen“ z roku 1946 jako by předznamenávala celý razantní nástup empiricistického proudu lingvistických bádání ve druhé polovině 20. století, který se zdá v posledních dekáдах kulminovat. V jazykovědných statích si tak můžeme číst o jazykových jevech a vlastnostech vystopovaných v nejrůznějších jazycích světa, začasté v těch, které i přes současnou (pseudo)otevřenost postmoderního světa nutně zůstávají i nadále jazyky z určité perspektivy exotickými. Konkrétní analýza a interpretace jejich vlastností je jen omezeně verifikovatelná, nehledě už vůbec k tomu, že často ani nejsou činěny vážnější pokusy o uvedení zkoumaných jevů do dalších souvislostí či dokonce o jejich definiční vymezení. V roce 1953 zase Meinrad Scheller – přemýšleje o přehnaně pozitivistickém způsobu práce při psaní některých tehdejších kolektivních lexikografických děl – Machkoví píše, že „nicht das Sammeln an sich ist die wissenschaftliche Leistung, sondern die Verarbeitung“. Dnes jsme v situaci, kdy se mnohým zdá, že hlavním úkolem jazykovědců je sbírat doklady jazykových jednotek a v co možná nejhojnějším počtu je zpřístupňovat veřejnosti, lhostejno v jak surové podobě. Můžeme přitom zpytovat svědomí, zda je takový přístup prostě jen vnějším důsledkem možností, které přináší moderní technologie, nebo zdali to celé ukazuje na nějakou hlubší, vnitřní pa-

radigmatickou změnu v mentalitě společnosti. Poučit se přitom lze – jako vždy – právě pohledem do minulosti. V dnešní době, kdy nejenže se horečně budují a zpřístupňují nejrůznější databáze, ale kdy také každou chvíli vyjde nějaká tisíci-stránková příručka (rozuměj Handbuch neboli Handbook) shrnující stav bádání v jisté disciplíně, je tak určitě dobré připomenout si například analogickou pozdně antickou oblibu v sumarizaci dostupného vědění. Tu je však možno interpretovat i jako jakousi labutí píseň odcházející antické civilizace.

Na začátku šedesátých let zmínil Václav Machek v dopise Ludvíku Novákovi jiné aktuální téma, když uvedl: „Kromě toho jsem napsal v poslední době několik článků pro různé jubilejní oslavné sborníky. (Tyto sborníky se nyní stávají už jakýmsi morem, který bude třeba vyhladit! Takové hlasy se už ozývají.)“ Po padesáti letech od napsání těchto slov se však nezdá, že by se něco změnilo. Ani dnes jeden neví, k počtu kterého šedesátka či pětadesátice dříve přispět. A ještě ke všemu takové sborníkové příspěvky nejsou podle scientometrických kritérií hodnoceny stejně jako příspěvky časopisecké.

Pozornost si zaslouží i Machkův názor, že odborné texty nespádající do úzce bohemistické specializace by se ani v českých periodikách neměly zveřejňovat v češtině, ale v nějakém obecně srozumitelnějším jazyce. Nejpřekvapivější Machek toto svoje přesvědčení vyjádřil v dopise redakčnímu kolegiu, které připravovalo na počátku 50. let změny v časopise Listy filologické: „Pro mne je nyní nepochybné, že čeština v badatelských pracích filologických je na místě jen v takových, které jednají o českých věcech. Česky psané práce např. z klasické filologie zůstanou světové vědě neznámy. Mám za to, že by nový časopis mohl přijmouti praxi našich časopisů Byzantinoslavica a Archivu

orientálního, polského časopisu *Lingua Posnaniensis*, maďarského *Acta orientalia*, neboť jen tak ... by si získal ohlas a zájem v cizině, dalekosáhlou možností výměny, recenzní výtisky atd. ... Tento svůj názor ... jsem ochoten na příští schůzi ilustrovati důkazy např. o osudu českých prací Josefa Zubatého; u něho lze doslova dokázati, jak české práce jinak znamenité a důležité zůstaly světové vědě (i jinოსlovanské!) neznámy, a to jen pro své české roucho!“ I zde byl Machek obecně oslyšen, neboť dnes se dokonce setkáváme s případy, kdy se ve výborech či souborech prací významných českých lingvistů jejich texty napsané v cizích jazycích dokonce překládají do češtiny.

Aktuální je i poznámka Václava Čihaře z roku 1952 o rozdělení pracovních úkolů v Orientálním ústavu mezi mladšími a staršími pracovníky: „Mladší pracovníci OÚ konají si svou práci v klidu, kdežto my starší děláme hloupou administrativu a vyplňujeme bezhlavě formuláře, jejichž luštěním a pak vyplňováním ztrácíme drahocenný čas.“ Dnes se s něčím analogickým, ovšem ironií doby přesně obráceným z hlediska generačního, setkáváme především na vysokých školách. K tomu je možno přidat i další Machkovo zamyšlení, adresované už v roce 1946 Československé národní radě badatelské jako odpověď na její průzkum překážek vědeckého provozu: „Momentem brzdícím je velký počet rozličných schůzí. Někteří lidé se domnívají, že čas, kdy vysokoškolský učitel právě nepřednáší, je jeho čas skutečně „volný“, tj. že nemá co dělat. Vyžadují pak návštěvu schůzí i nedůležitých. Ale badatelskou práci nelze dělat v „okénkách“ 1–2 hodinových,

na ni je se třeba uvolnit na celé půldne. Tu pak např. schůze, i když trvá jen 2 hodiny, zabere vlastně celé odpoledne.“ Ani tato skutečnost zatím nebyla zohledněna, spíše naopak přibývá nejrůznějších školení na témata, jak má vysokoškolský učitel využívat možnosti e-learningu, jak správně vyplňovat nejrůznější kolonky v informačním systému univerzity a podobně.

A nakonec opět jeden povzdech, tentokrát Karla Ohnesorga z roku 1946: „Mnoho, mnoho se studenti změnili proti těm, které jsme znali před válkou.“ Při čtení takových pasáží zase můžeme uvažovat o tom, jaké útrapy snad museli zažít dnešní studenti, kteří ve svém přístupu ke studiu také v posledních letech vykazují pronikavé změny.

Korespondence vědeckých osobností je vždy přínosná, neboť nám optikou konkrétních osob přibližuje určitý obor a jeho aktuální dění, to vše v širším společenském a politickém kontextu. V korespondenci Václava Machka můžeme zachytit ozvěnu první československé republiky, kdy vědecký provoz fungoval normálně a obecně ještě věci měly jakýsi přirozený řád a navíc i jistou noblesu, dále pak nejjisté období protektorátu spojené se zavřením vysokých škol a ztrátou možnosti samostatného rozhodování o věcech, první poválečná léta, ve kterých se vědecký provoz obnovil, ale obecně už nic nešlo vrátit zpět na své původní místo, a nakonec i léta po únoru 1948, kdy byla situace v naší vědě a společnosti vůbec předmětem systematické sověřizace a změnila se v těžko pochopitelnou směs absurdity a brutality. Je to čtení zajímavé, místy zábavné, místy smutné, ale vždy poučné.